

ביאלובז'גי BIALOBRZEGI

כפר, מקום מושבו של אציל הממוקם על נהר הפיליזה ושמו בזג'י (כעת ביאלובז'גי) קיבל זכויות של עיר ב-1540 מידי של המלך זיגמונט הראשון הזקן. היהודים הופיעו פה קרוב לוודאי במחצית השנייה של המאה הי"ח. הנתונים הראשונים המדברים על אוכלוסייה יהודית, מוצאם מתקופת מלכות פולין (פולין הקונגרסאית). ב-1821 כ-140 יהודים התגוררו ביישוב (28% מכלל האוכלוסייה). בעשרות השנים הבאות של המאה הי"ט מספרם גדל בהתמדה: ב-1827 מתוך 785 תושבים, 223 היו יהודים (42%), וב-1862 מתוך 932 תושבי ביאלובז'גי 549 היו בני דת משה (59%).

מראשיתה הקהילה היהודית בביאלובז'גי הייתה מסונפת לקהילה הדתית היהודית בפשיטיק. קהילה יהודית עצמאית הוקמה רק ב-1861. אז גם נבנה בית כנסת עשוי עץ וקרוב לוודאי הוקם גם בית העלמין. בניין בית הכנסת כלל גם חדר ומקווה. בידי הסוחרים ובעלי המלאכה היהודים היו מרבית סדנאות הייצור והחנויות בביאלובז'גי.

ב-1919, לאחר קבלת העצמאות הפולנית, ב-ביאלובז'גי התגוררו 3600 בני אדם ומתוכם 2200 היו יהודים (61%). בשנים הבאות, האוכלוסייה היהודית קטנה. הדבר נגרם על ידי מעבר לערים הגדולות כגון ראדום ו-וורשה וכן על ידי הגירה על מעבר לאוקיינוס או לפלשתינה. ב-1939 יותר מ-1800 יהודים התגוררו בביאלובז'גי (60% מכלל האוכלוסייה) ומתוכם היו 180 סוחרים וחנוונים, 238 בעלי מלאכה, 141 פועלים, 7 נציגי מקצועות חופשיים ו-28 מובטלים.

בתקופת הרפובליקה השנייה, הקבוצות הציוניות (פועלי ציון), הסוציאליסטיות (בונד) והחרדיות (אגודת ישראל) היו המשפיעות ביותר בין הבוחרים היהודים. משך עשרות שנים פעילים מקומיים פעלו במסגרת מבנים מפלגתיים למיניהם שפעלו בראדום. התא המפלגתי הראשון של מפלגה פוליטית הוקם בעיר רק ביוני 1939. היה זה תא מקומי של אֶלְגֶמֵינֶער ייִדישער אַרבעטער און פּוֹלִין (הבונד).

הפעילות הכלכלית של יהודי ביאלובז'גי בתקופה שבין המלחמות התמקדה במלאכה, מסחר ושירותים. ב-1932, 228 מפעלים של בעלי מלאכה ושירותים פעלו בעיר ומתוכם 101 היו שייכים לאוכלוסייה היהודית. נציגי אותה אוכלוסייה בין השאר היו בעליהן של 18 מבין 19 מפעלי תפירה שפעלו בעיר וכן של 6 מתוך 11 מאפיות שהתקיימו בעיר.

מיד עם כיבוש ביאלובז'גי בספטמבר 1939 הגרמנים הטילו גזירות על היהודים, בין השאר על ידי גזרת מס גבוהה ועל ידי הפניה לעבודות כפייה. שלטונות הכיבוש הורו על הקמת היודנראט (מועצת היהודים), שאותה ניהל הסוחר אברם גולדברג. קמה גם המשטרה היהודית. באביב 1941 הכובשים הגרמנים הקימו בביאלובז'גי גטו פתוח שהוקם מערבית לרחוב קרקובסקה והשתרע על כל חלקו המערבי של היישוב. משטחי הרובע היהודי לא העבירו בהתחלה את כל המשפחות הפולניות בשל תנאי המגורים הקשים ששררו בעיר. הגטו נסגר רק בינואר של השנה שלאחר מכן. הכובשים העבירו לביאלובז'גי יהודים מיישובים אחרים: פשיטיק, סטרומייץ', וישמיז'יצה, ורקה, מוגילניצה, גרוייץ', נובה מיאסטו על נהר הפיליזה וידלינסק. במאי ובאוגוסט 1941 הופיעו גם קבוצות יהודים מוורשה. בגטו בביאלובז'גי הוקמה גם עזרה הדדית יהודית שניהלה מטבח תמחוי זול אשר סיפק כ-600 ארוחות צנועות ביום, שחולקו לרוב בחינם והקימה בשיתוף עם היודנראט בית חולים למחלות זיהומיות.

חיסול הגטו נערך על ידי הגרמנים בסתיו 1942. לאחר שאספו בכיכר השוק קרוב ל-3500 בני אדם העמיסו אותם בכיוון דוביישיין ומשם הם הוצאו ברכבות למחנה ההשמדה בטרבלינקה, שם נספו בתאי הגזים. קבוצה של כ-200 יהודים צעירים, שנבחרו קודם לכן על ידי הגרמנים או שהיו בעבודה מחוץ לחומות הגטו תוך כדי פעולת החיסול, ננעלו בשלושה בתים בקרבת כיכר השוק. הכובש הגרמני העסיק אותם בסידור הגטו ובעבודה לטובת משטרת הביטחון. רובם הועברו בדצמבר 1942 למפעל תחמושת בסקרוויסוקו-קמיינה ומשם הם הועברו למחנה ההשמדה אושוויץ. את המלחמה שרדו רק כמה מיהודי ביאלובז'גי, שהוחזקו במחנות עבודה, בין השאר בסוחה ובפיונקי.

בית העלמין היהודי בביאלובז'גי הוקם קרוב לוודאי אחרי שנת 1857. בחלקה הדרום-מערבי של העיר, בקרבת רחוב ז'משלניצה של היום, בשטח של 0,25 הקטר. בימנו ניתן להבחין רק בגבולו הדרומי של בית העלמין, לאורך רחוב

ז'זמיסלניצ'ה. מכון שעל חלק משטה בית העלמין הוקמו בתים, הגבולות הצפוני והמזרחי הנוכחיים שונים מין הגבולות ההיסטוריים.

בזמן מלחמת העולם השנייה בית העלמין וסביבותיו היו לזירת פשעים גרמניים. הכובשים הוציאו להורג ביריות וקברו שם הרבה מתושבי העיר היהודים. בתום המלחמה נתגלו בבית העלמין סימנים לקרב המוני ובו 120 גופות. לבטח היו אלה חולים מבית החולים למחלות זיהומיות שנרצחו בעת חיסול הגטו. בית העלמין עצמו נחרב, המצבות נגדעו ממקומן. תהליך החורבן של בית העלמין נמשך בתקופת פולין העממית (היום בשטחו של בית העלמין לא נשתמרה אף לא מצבה אחת). בשכנות בלתי-אמצעית לבית העלמין נסלל אז כביש ונבנו בתי מגורים.

במאה הכ"א שטה בית העלמין הוסדר בעזרתם של אגודת הסטודנטים היהודיים בפולין. ב-2017 בית העלמין גודר על-ידי חומה חדשה ושער כניסה ובו סימני מנורה מסוגננים. שיקום בית העלמין נעשה בתרומת מוריס וארלן גולדפרב מרצות הברית, צאצאי אחד היהודים שורדי השואה מביאלובז'גי וכן בתרומת קרן ההגנה על המורשת היהודית (FODZ). הקרן הקימה לוח זיכרון לזכר יהודים שגרו בביאלובז'גי עד שנת 1942, להנצחת קרבנות השואה וניצול השואה – אהרן גולדפרב (02.02.1923-08.10.2021).